

Ett svenskt trolovningsformulär från 1700-talet

Under förkristen tid i Sverige konstituerades ett äktenskap på följande sätt. Sedan friaren kommit överens med kvinnans giftoman, utsattes en dag för fästningsstämman, som var ett i lag föreskrivet gille. Här infunno sig de närmaste släktingarna såsom vittnen till den trolovning, som nu skulle äga rum. Mannen överlämnade sina fästningsgåvor till såväl kvinnan som hennes släktingar. En särskild vängåva utlovades till giftomannen, men detta löfte behövde icke infrias före äktenskapets fullbordan. Utan dessa gåvor ansågos icke trolovningen eller äktenskapet erhålla laga kraft. Slutligen bestämdes också på fästningsstämman om kvinnans hemgift eller hemföljd.

Genom trolovningen på fästningsstämman var kvinnan lagligen fäst vid mannen. En av ceremonierna vid det kommande bröllopet utgjordes av brudens överlämnande till den blivande maken, det s. k. giftermålet. Sedan bruden förts från sin fädernegård till mannens hem, ägde bröllopsmåltiden rum. Till sist följde sängledningen. Först i och med denna erhöll äktenskapet laga kraft, och kvinnan hade rätt till tredjedelen i boet och den lagstadgade morgongåvan.

Alla dessa seder, som hörde samman med den germanska rätten, kommo givetvis i konflikt med den kristna kyrkans uppfattning av äktenskapet. Kyrkans mål var att göra vigseln obligatorisk och helt

undanröja det borgerliga giftermålet. Då detta visade sig omöjligt, måste kyrkan inskränka sig till att ge trolovningen och sängledningen ett kristet inslag. En präst borde vara närvarande vid båda tillfällena och välsigna kontrahenterna. I själva verket började nu en genom sekler utdragen kamp mellan hednisk sed och kristen åskådning, något som egentligen icke är något annat än ett utslag av den allmänna spänningen mellan det gamla samhället och kyrkan. En dylik dragkamp är för övrigt känd även från andra länder med ursprungligen germansk rättsuppfattning, såsom Tyskland, Schweiz och England.¹

Kyrkan har fått föra en hård kamp i vårt land för att få vigseln allmänt erkänd som äktenskapsstiftande moment. Landskapslagarna återspegla denna spänning. Ännu under senmedeltiden har vigselns plats i det allmänna rättsmedvetandet varit oklar. Sålunda innehålla varken Kristofers landslag eller stadslag något åläggande angående vigseln.² Reformationen måste fortsätta den medeltida kyrkans kamp om vigseln. Ehuru

¹ Se härom L. Carlsson, Sängledningen. Hednisk-borgerlig rättsakt och kristen ceremoni s. 70.

² Landslagens giftermålsbalk II: 3; Stadslagens giftermålsbalk II: 2.

vigseln var påbjuden i Kyrkoordningen 1571, möter långt senare uppgifter om att vigsel ansågs onödig och att trolovningen konstituerade äktenskapet. Mot en sådan uppfattning ingrep — såsom vi nedan skola se — bl. a. ärkebiskop Abraham Angermannus.

Samtidigt med kampen för vigseln försökte kyrkan med alla medel bekämpa de gamla äktenskapsformerna. Dessa hade emellertid en stark ställning hos allmogen, och lekmanntrolovningen var dessutom erkänd i landslagen som rättsakt. Den kyrkliga lagstiftningen nödgades i själva verket pruta av på sitt mål och i viss mån erkänna de ofullbordade äktenskapen (d. v. s. trolovningsäktenskap) och i dem födda barn som äkta. Kyrkan kom härmed i ett besvärligt läge, och hennes ståndpunkt blev inkonsekvent. Det som hon bekämpade — nämligen trolovningen såsom äktenskapsbildande moment — var hon samtidigt nödgad att acceptera och stadfästa. Det som kyrkan kämpade för — nämligen vigseln — ägde icke fullt stöd i den borgerliga lagen. Allt detta samverkade till att kyrkan icke kunde föra sin kamp med full skärpa och tillförsikt.

Kyrkans svårigheter komma särskilt tydligt fram i förhållandet till lekmanntrolovningen. Denna, som var garanterad genom landslagen, sökte kyrkan — såsom ovan anförts — göra om till en prästerlig akt. I denna sin strävan lyckades kyrkan emellertid ännu mindre än i fråga om obligatorisk vigsel. Ända fram till tiden för Kyrkolagens tillkomst 1686 försökte kyrkan få bort alla lekmanntrolovningar eller "the festningar som bönder göra". Då detta icke lyckades, kom en kompro-

miss till stånd. Denna kompromiss innebar vissa reservationer, såsom anmälningsplikt till församlingens kyrkoherde, bestämmelse om prästs närvaro och avtal om vigseldag redan vid trolovningen. Under hela reformations- och stormaktstidevarvet möter således försök till förbud mot trolovning utan prästs medverkan, men samtidigt ett visst — låt vara motvilligt — erkännande av annan ordning.

Av största betydelse var kyrkans strävan att söka få vigseln förrättad snarast möjligt efter trolovningen. På grund av spänningen mellan trolovning och vigsel blev tiden mellan dessa akter ett etiskt problem. Då trolovningen i folkmedvetandet hade kvar sin äktenskapsbildande karaktär, kunde umgänget mellan kontrahenterna börja omedelbart efter trolovningen. Häremot har den kristna kyrkan haft att kämpa i alla germanska länder. De medeltida bestämmelserna om böter för "otidigt sängelagh" upphävdes av Västerås ordinantia 1527, men Kyrkoordningen intar här en strängare hållning. Den stränga ortodoxa kyrkotukten kom ock snart att stadga böter vid lägersmål före vigsel. Enligt Kyrkolagen 1686 medförde lägersmål förpliktelse till äktenskap, och ovilja härtill kom under borgerlig rätt.

Genom bötesbestämmelser har kyrkan försökt påverka utvecklingen i önskad riktning. Som vi sett, var detta fallet beträffande trolovningstiden. Böter användes också som bestraffning vid hjällgång eller nattfrieri. Andra påtryckningsmedel ha också kommit till användning för att utrota icke önskvärda seder. Endast den, som var lagligen trolovad, hade rätt till

brudstugugång eller — såsom man också benämnde densamma — gå med fästmöpsen.

Det är nödvändigt att beakta dessa allmänna synpunkter, när man undersöker kyrkans inställning till trolovningen under 1500- och 1600-talen. Såsom redan torde ha framgått koncentrerades kyrkans kamp just kring "the festningar som bönder göra". Frågan gällde icke bara, om prästen skulle utföra denna akt eller icke, utan även och kanske framförallt trolovningens innebörd och därmed också ställning till vigseln.

Trolovningen är behandlad i Laurentius Petris Kyrkoordning 1571 liksom i förarbetena till densamma.¹ Här anbefalles trolovning inför prästen, "effter thet ock mykin twiffuelsmål och trettor pläggha komma aff the festningar som bönder göra". Detta beror främst på, "at the icke heller någhor rett form eller sätt til festning weta eller bruka kunna". En sådan oriktig trolovning skulle icke hindra prästen från att företaga "lagha festning", vilken borde äga rum vid kyrkdörren eller i sakristian. Innan dess skall dock lysning ha skett.

Emellertid innehåller Kyrkoordningen betydande inskränkningar. En efter landslagen gjord trolovning i hemmet behövde icke förnyas vid vigseln, utan prästen påminde i stället kontrahenterna om den ingångna trolovningens vikt. Samtidigt godtar Laurentius Petri lekmanatrolovning med åtföljande sängledning som äktenskapsbildande moment, "ändoch lagha festning och wigning icke haffuer effterfolgd".² Ärkebiskopen synes alltså skilja på trolovning, varmed menas den borgerliga akten eller

bondafästningen, och laga fästning eller akten vid kyrkdörren eller i sakristian.

Under tiden från Kyrkoordningen fram till Kyrkolagen 1686 återkommer trolovningsproblemet i källor av de mest skiftande slag. Detta gäller måhända främst 1600-talet, då kraftfulla biskopar gärna utfärdade speciella stadgar för sina stift. Vid stiftssynoder och genom biskopliga cirkulärskrivelser till prästerskapet har stiftschefen sökt hävda kyrkans rättigheter i fråga om formerna för äktenskapets ingående. Vid visitationerna har trolovningen varit uppe, och bevarade visitationsprotokoll utgör ett viktigt källmaterial för ämnet ifråga. Andra viktiga dokument, vilka äro mera svåröverskådliga och därför stundom försummade, äro den stora mängd sockenstadgar, som började utkomma under 1600-talet. Detta århundrade är ju sockensjälstyrelsens tid, och sockenstämmorna ha försökt bemästra de missbruk, som uppdagats vid biskopsvisitationerna. Lekmanatrolovningarna återkomma därför mycket ofta i sockenstämmoprotokollen. Pastor loci var stämmans ordförande, och kyrkan har här haft en möjlighet att göra sin rätt gällande.

Även bestämmelser, som utfärdats av mera centrala myndigheter, äro av värde

¹ Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571 utg. av Samfundet pro fide et christianismo s. 120 ff.; S. Kjellerström, Svenska förarbeten till kyrkoordningen av år 1571 s. 61 ff.; Laurentius Petris handskrivna kyrkoordning av år 1561 utg. av E. Färmström s. 126 ff.

² Se även Carlsson, a. a. s. 80 f.: N. Söderlind, Folkliga bröllops seder under 1600-talet s. 24 (i Kyrkohistorisk årsskrift 1951).

i detta sammanhang. Hit hör de många kungliga gästbudsförordningar, som antingen berörde ett visst stånd — exempelvis adeln — eller landets invånare i allmänhet. Slutligen förekommo bestämmelser om trolovningen i de många kyrkolagsförslagen under 1600-talet.

Av det bevarade källmaterialet synes framgå att kyrkan i det längsta försökt hindra alla lekmanntrolovningar. Allmänt framhålls den oreda, som blir en följd av dessa. Osämja och brutna förbindelser ha därför blivit allt vanligare. Icke alltid har man respekterat de ungas fria vilja. Med hänsynslös konsekvens gick ärkebiskop Abraham Angermannus tillrätta med sådana personer, som menade, att trolovningen var tillräcklig för äktenskap. Med eller mot sin vilja blevo flera sammanvigda med varandra, som ansågo trolovning vara tillräckligt för äktenskap. Därtill kom så böter.¹

Lekmanntrolovningarna kunde emellertid icke generellt förbjudas, eftersom de medgåvos såväl i landslagen som i Kyrkoordningen. Vid flera tillfällen nödgades prästerskapet också erkänna, att en efter svensk lag förrättad trolovning måste vara giltig. Den följande lagstiftningen tvingades därför ta sin tillflykt till vissa inskränkningar. En sådan var kravet på prästs närvaro vid trolovning, ehuru en lekman fungerade som talman. I en skrivelse från växjöbiskopen Nicolaus Stephani förbjudas alla lekmanntrolovningar utan närvaro av präst,² och under den stränga ortodoxien upprepas detta gång på gång. Till detta fogades vanligen anmälningsplikt till pastor loci. Under denna tid — merendels 14 dagar — skulle pastor undersöka, huruvida nå-

got hinder förelåg mot trolovningen eller ej. Någon direkt anmälningsplikt stadgas icke i Kyrkoordningen men torde förut sättas, eftersom lysning skulle äga rum före varje trolovning. Flera stiftsstadgar fastställa t. o. m. böter för trolovning utan prästens vetskap.

Under 1600-talet blir det allt vanligare att biskopen uppmanar sina präster att undersöka kontrahenternas kristendoms-kunskaper, något som senare stadfästes i Kyrkolagen 1686.¹ Bestämmelsen hör givetvis samman med ortodoxiens vård om den rena läran, som man fann framför allt i Luthers katekes. Vid flera tillfällen omtalas det, att biskopen vid visitationerna förhörde dem i deras kristendoms-kunskap, som anmält sig hos pastor loci till trolovning.

En ännu viktigare inskränkning, som gick utöver Kyrkoordningens bestämmelser, var fixerandet av en viss bestämd tid för vigsel. Därmed ville kyrkan motverka uppfattningen, att trolovningen skulle vara tillräcklig för äktenskap eller att vigsel på grund av slöhet och likgiltighet icke kom till stånd. Kyrkan har därför velat dra samman trolovning och vigsel så mycket som möjligt. I vissa stadgar har man nöjt sig med en mera allmän bestämmelse, att vigsel skall följa strax efter trolovningen.⁴ Stundom medges trolovning endast på det villkoret, att vigsel

¹ Ärkebiskop Abrahams räfst. Utg. av O. Holmström.

² H. Lundström, Undersökningar och aktstycken s. 52.

³ 1686 års kyrkolag utg. av Samfundet pro fide et christianismo s. 44.

⁴ Svenska riksdagsakter 2 s. 4.

följer omedelbart eller — mindre strängt — inom några veckor, inom några månader, i samma kvartal eller årstid. Bestämmelser om böter för alltför långa trolovningar äro mycket vanliga.¹

Kyrkoordningen hade fastställt ”in för Kyrkedörenne eller j Sacristien” som plats för trolovningen. Denna bestämmelse skärpes under 1600-talet, och flera stadgor fastställa trolovning vid altarringen och gärna efter högmässans slut. Helst borde akten förrättas i församlingens närvaro. Härvid är det naturligtvis fråga om trolovningar, som förrättas av präst.

Ett alldeles speciellt problem utgjorde adelsmäns och andra förnäma personers trolovning, vilka lätt urartade till gästbud med dryckenskap och andra utsvävningar. Förbud mot för många gäster och överflöd i mat och dryck vid trolovningar och bröllop utfärdades redan under medeltiden.² Förbud mot överflöd vid mökvällar förekom vid olika tillfällen, och detta missbruk påtalas även i Kyrkoordningen. Under 1600-talet utfärdades gästbudsförordningar gällande trolovning och bröllop av såväl borgerliga som kyrkliga myndigheter. I en 1644 utfärdad Stadga och påbudh öfwer åthskillige oordningars afskaffande inrotade uthi adelige samqwämer ges noggranna regler för antalet gäster.³ Efter aktens slut skola i staden boende återvända hem, medan lantbor få intaga en måltid före avresan. Dryga böter hota de som överträda bestämmelserna.

Missbruk har förekommit också inom andra stånd, varom utfärdade bestämmelser vittna. Prästers trolovningar äro föremål för bestämmelser i en stadga av

år 1664.⁴ Böterna äro betydligt lägre i dessa fall, nämligen 40 daler, som år 1669 sänktes till 20,⁵ mot 300 daler för adeln. För borgarna stadgades en bötessumma av 40 daler.⁶

Vid olika tillfällen möter i källorna exempel på trolldom i samband med trolovning. Friaren har genom att vända sig till en trollkvinna sökt väcka genkärlek och få en trolovning till stånd. Flera sådana fall ha behandlats inför civil domstol. Vid något tillfälle har domkapitlet rentav dömt skilsmässa på grund av trolldom i samband med trolovning.

Ett nytt läge inträdde i och med 1686 års kyrkolag. Det blev uniformitet inom svenska kyrkan, och den egentliga stiftslagstiftningen upphörde. Lekmannatrollovningen har utan förbehåll vunnit laga kraft i Kyrkolagen. Prästs närvaro fordras icke längre, endast tvenne vittnen utom föräldrar eller förmyndare. Där emot bekräftas det gamla kravet på kunskaper i Luthers katekes samt att ha begått Herrens nattvard. Kyrkolagen fixerar ingen tid, inom vilken vigsel måste äga rum men har tagit varning av tidigare klagomål över för långa trolovnings-tider. ”Folcket skal förmanas, at intet lätteligen ingå någre wilkorlige och til lång Tjyd anstående Trolofningar”.⁷ Kyrkolagen varnar vidare för ”otjydigt Sängelag”

¹ Svenska riksdagsakter 2 s. 10.

² Magnus Erikssons stadga för Sverige 1345. Se även Köpenhamns stadsrätt 1294.

³ Flera sådana äro tryckta i J. Schmedeman, Kongl. stadgar. Se s. 238 ff.; 389 ff.; 549 ff.

⁴ Schmedeman, a. a. s. 400.

⁵ Schmedeman, a. a. s. 561.

⁶ Schmedeman, a. a. s. 412.

⁷ 1686 års kyrkolag s. 45.

och tillägger, att trolovade bör hindras från att flytta samman före vigsel. Lägersmål före vigsel medförde förpliktelse till äktenskap, och ovilja härtill kom under borgerlig rätt.

Kyrkoordningen framhåller, att en lagligt gjord trolovning icke skall upprepas vid vigseln. Genom tillkomsten av handboken 1614 förlades hela akten — såväl den förberedande som vigseln — till kyrkan. Trolovningen kom härvid att upprepas i kyrkan. Denna motsägelse mellan Kyrkoordningen och gällande handbok har medfört, att vissa präster — med stöd av Kyrkoordningen — fortfarande utelämnade de moment, som påminde om trolovningen, andra däremot — med stöd av handboken — upprepade desamma.¹ I senare fallet erhöles ju också kyrklig stadfästelse på en tidigare gjord lekmanatrolovning. Handboksupplagorna 1637, 1671, 1682 liksom den nya handboken 1693 bekräftar tidigare ritual.

Något enhetligt trolovningsformulär har icke utfärdats under reformations- eller stormaktstiden, ehuru behov av sådant uttalades vid flera tillfällen.² Frånvaron av formulär har åstadkommit osäkerhet och är säkerligen en av orsakerna till den tidigare påpekade oredan och missbruket. Många lekmanatrolovningar ha icke medtagit samtliga de moment, som enligt lagen konstituerade fästningen. Givetvis har formulärets utseende varit beroende av om präst eller lekman förrättat akten. Platsen — hemmet eller kyrkan — torde också ha påverkat formuläret. Gällande handboks vigselformulär torde i viss utsträckning ha utgjort norm för de flesta trolovningsformulär. Anvisningar för trolovning finnas

dock här och var i källorna, och både Laurelius och Emporagrius ha infört fixerade trolovningsformler i sina kyrkolagsförslag.³

I det följande kommer ett trolovningsformulär att behandlas, som icke tidigare varit känt. Detta, som bär rubriken Spörsmål att bruka vid Trolofning, är infört med bläck på ett oskrivet blad i 1731 års handbok.⁴ Ingenting säges om uppvecklaren, men stilen ger vid handen, att formuläret nedskrivits strax efter handbokens tryckning, d. v. s. vid 1700-talets mitt. Nedvecklaren torde vara församlingsprästen.

Ingenting säges i formuläret om vem som skall förrätta akten. Av anvisningen "sedan säger man" synes dock framgå, att formuläret varit avsett även för lekman. Församlingsprästen har troligen dock kunnat använda samma formulär, om han anmodats förrätta akten. Detta torde framgå av formulärets placering, nämligen i gällande handbok. Några latinska termer synas rent av förutsätta, att formuläret närmast var avsett för präst. Ingenting säges om platsen. Tydligt har trolovningen kunnat ske antingen i hemmet eller i kyrkan.

Liksom vid vigsel kunde trolovningen inledas med ett tal till kontrahenterna, bestående antingen av vigselritualets inledande alloktion eller ett av prästen

¹ Se även G. F. Grath, Svenska kyrkans brudvigsel s. 118.

² Exempelvis i handbokskommittén 1688. Se även Söderlind, a. a. s. 8.

³ Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686 II: 1 s. 237; II: 2 s. 137.

⁴ Handboken är i privat ägo.

sammanställt kasualtal. Det formulär, som här behandlas, nämner dock ingenting om något sådant tal.

Formuläret inledes i stället med consensusfrågorna, vilka äro tre. Ordningen är densamma som vid vigsel, d. v. s. först tillfrågas mannen, sedan kvinnan. Ett oskick, som lagstiftningen beivrade, var frågornas ställande till båda kontrahenterna på en gång. Frågorna och svaren måste ske klart och tydligt.¹ Stundom ingick en fråga, om fästfolket frivilligt samtyckte till trolovningen. Tvång var äktenskapshinder, och den tidigare nämnda anmälningsplikten hade till syfte att förhindra sådant.

Efter frågorna bekräftade kontrahenterna med handslag de givna löftena. Handslaget — medeltidens *dextrarum junctio* — går tillbaka ända till indoeuropeisk rättspraxis. Detta inleddes med admonitionen "gifven deruppå hvarandra Edra händer" och betraktades som det konstituerande momentet.

Härefter följer själva handfästningen, som givit namnet åt akten. Talmannen lade sina händer på kontrahenternas under uttalande av en bekräftelseformel. Denna fick icke uttalas i Treenighetens namn, ty en sådan formel ansågs förbehållen vigseln. I stället förklarades kontrahenterna trolovade "i namn Faders, Sons och den H. Andes", en formel, som återfinnes redan i upplandslagen. Handfästningen var en urgammal rättssed och betraktades som ett mycket viktigt moment.

Efter handfästningen följer ett votum, som inledes med de liturgiskt välkända orden "Abrahams Gud, Isaks Gud och Jacobs Gud", en sammanställning, som

förekom synnerligen talrikt under medeltiden och fortlevde efter reformationen.² I samband med votum följer en hänvisning till Tobias' bok. Sedan gammalt hänvisade också vigselformuläret till ställen i denna bibelbok. Vigselritualet erinrade om huru Gud skickade ängeln Rafael till Tobias och Sara. Liksom Gud genom sin ängel välsignade dessa två, må han nu ge dem sin välsignelse, som skola förenas genom äktenskapets band. En påverkan från vigsel- till trolovningsformuläret torde vara sannolik.

Härefter ges anvisningen "ulterius Pater noster o Herren välsigne". Dessa moment hörde till den vanliga avslutningen i liturgiska formulär. Texten är icke utskreven utan memoriterläsning förutsattes. Sannolikt avsågs liksom i handboken 1731 distributiv *benedictio*, vilket även lämpade sig bäst i detta fall. Vid lekmannatrolovningar kunde det förekomma, att giftomannen nedkallade Guds välsignelse över dem, som höllo sina löften, men förbannelse över löftesbrytare, vilket bekräftades av kontrahenterna med Amen.

Till sist tager talmannen de närvarande till vittne på den nu avslutade akten. Detta sker genom en formel, varigenom akten blev av rättslig natur. I flera förordningar hade särskilt framhållits nödvändigheten av närvarande vittnen. Ingenting nämnes om gåvor. Överlämnandet av sådana var icke heller obligatoriskt enligt Kyrkolagen. Allra sist

¹ Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686 II: 1 s. 237; II: 2 s. 137; Kyrkolagen av år 1686 s. 44. Se även Söderlind, a. a. s. 9.

² Se H. Johansson, Bibel och liturgi s. 61.

framför talmannen sina lyckönskningar till de trolovade.

Trolovningsformuläret påminner i flera avseenden om vigselritualet. Flera moment — såsom frågorna, bekräftelsen och votum — äro gemensamma. Förhållandet trolovning—vigsel är ett nytt bevis på den stora roll, som analogibildningen spelat inom svensk liturgihistoria. I all sin enkelhet framstod trolovningen som en mycket värdig liturgisk akt, som erinrade kontrahenterna om allvaret i och betydelsen av det förbund, som hade slutits. För de trolovade har det varit en tillgång att veta, att deras förbund från första stund ställdes under Guds beskydd och erhöill hans välsignelse.

Till sist meddelas så texten till det nu genomgångna formuläret. Stavningen har bibehållits, men uppställningen har moderniserats för att överskådligheten skall bli bättre.

Hilding Johansson

SPÖRSMÅL ATT BRUKA VID TROLOFNING

Jag spör Eder N. N. till i det H. Trefalldighetenes Namn o uti desse gode Mäns Närvaro:

1:o. Om I hafven rådfört Eder med Gud i Himelen, med Edra föräldrar (moder, fader, släkt, väner o fränder), att J viljen hafva d:a personen N. N. nu till Eder Trolofvade (fästemo, fästeman) och sedan till Eder ägta (Hustru, man).

Resp. Ja.

2:o. Om J viljen lefva med (henne, h-om), när ägtenskapet med vanlige Kyrke-Ceremonier blifvit stadfästadt, både i med- och motgång ihvad lycka Gud Allsmächtig vill Eder tillfoga såsom en redelig (man, hustru) bör göra med sin ägta Hustru (Man).

Resp. Ja.

3:o. Om J veten Eder fri, att J ei hafven gifvit någon annan (Qvinsperson, Mansperson), som nu lefver, Eder ägdenskaps Tro utan denne N. N. allena.

Resp. Nej.

Jag spör ock Eder N. N. *etc. såsom förut.*

Gifven deruppå hvarandra Edra händer.

Häruppå förklarar jag Eder rätta Trolofvade folk vara i Namn Faders, Sons och den H. Andes. Amen.

Votum.

Abrahams Gud, Isaks Gud och Jacobs Gud vare med Eder och hjelpe Eder tillhopa och gifve sin välsignelse rikeliga öfver Eder (*Tob.*).

Ulterius Pater noster o Herren välsigne.

Sedan säger man.

Eder alla, som här tillstädes ären, tager jag till vittnen hvad skedt är, förmanandes Eder att J alle det ihogkoma.

Sedan tager man dem i hand och önska dem lycka.